

DOI: 10.51728/ZRIPF202501015K

Pregledni naučni rad

Review article

Primljeno 04.07.2025.

Prof. dr. sc. Hakija Kanurić

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću
hakija.kanuric@ipf.unbi.ba

STATUS SNOVA U ŠERIJATU: METODOLOŠKI OKVIR I PRAVNA RELEVANTNOST

Sažetak

Snovi se afirmativno spominju u primarnim izvorima islamskog prava, časnom Kur'anu i vjerodostojnom sunnetu, i kao takvi imaju posebnu vrijednost u okviru islamske pravne i duhovne tradicije. Neophodno je precizno razumjeti njihovu ulogu i status, kako ne bi došlo ni do njihovog zanemarivanja, ni do neopravdanog uzdizanja iznad stepena na koji su stavljeni u izvorima islama.

Ovaj rad razmatra pitanje snova s aspekta njihove autoritativnosti i mogućnosti da oni budu dokaz na kojem se temelji šerijatskopравни propis. U tom kontekstu analiziraju se vrste snova i naglašava se njihov značaj, predstavljaju se pitanja oko kojih među islamskim učenjacima postoji konsenzus, jasno se definiše predmet razilaženja, iznose se argumenti predstavnika različitih mišljenja, te se daje prednost određenom mišljenju na osnovu snage argumenata. Također, u radu se iznose primjeri opravdanog oslanjanja na snove u skladu s izvorima islama.

Ključne riječi: snovi, islamsko pravo, dokazi, šerijatski propisi

Uvod

Spoznaja šerijatskih propisa temelji se isključivo na objavi, bilo neposredno, kroz kur'anske ajete i hadise Allahovog Poslanika, a. s., bilo posredno, putem šerijatskih dokaza oko kojih

postoji saglasnost ili razilaženje. Svi ti dokazi u svojoj osnovi imaju uporište u dva primarna izvora: Kur'anu i sunnetu.

Polazeći od činjenice da se šerijatski propisi deriviraju iz prethodno navedenih izvora, nastala je ideja o ovom istraživanju pod naslovom: "Status snova u šerijatu: metodološki okvir i pravna relevantnost", u kojem se analizira potencijalni utjecaj snova na šerijatskopravne propise.

Cilj rada je dati odgovor na pitanje da li snovi u općem smisli mogu biti tretirani kao šerijatskopravni dokaz i mogu li se iz snova u kojima osoba tvrdi da joj je Poslanik, a. s., nešto naredio ili ukazao, izvoditi šerijatski propisi, te ukazati na status snova u metodologiji islamskog prava.

Na našem govornom području objavljena je nekolicina publikacija o snovima iz islamske perspektive⁴, a pretežno se bave duhovnom i interpretativnom vrijednosti snova u islamu, vrstama snova, snovima spomenutim u Kur'anu i hadisu, simbolikom snova i njihovim tumačenjem, adabima vezanim za snove i sličnim propisima. Nismo našli rad koji se posebno bavi autoritativnošću snova u metodologiji islamskog prava, a upravo to je tema ovog rada.

U radu su primijenjeni deskriptivna metoda, komparativni pristup i metoda kritičke analize, koristeći relevantne izvore i literaturu iz oblasti islamskog prava i njegove metodologije.

Vrste snova i predmet istraživanja

U islamskoj tradiciji učenjaci su se bavili klasifikacijom snova. Međutim, Allahov Poslanik, a. s., podijelio je snove na način koji nadmašuje sve druge podjele, rekavši: "*Tri su vrste snova: šejtanska zastrašivanja kojima želi rastužiti sina Ademovog, snovi koji su produkt onoga čime je opterećen čovjek na javi pa to sanja, i snovi koji su dio od četrdeset i šest dijelova vjerovjesništva.*" (Ibn Madža, br. 3907)

⁴ Naprimjer: En-Nablusi, A. (2004). *Tumač snova*, Libris; Kurdić, Š. (2004). *Snovi i njihova značenja*, Zenica; Valjevac, M. (2008). *Metodologija tumačenja snova (te'vilu-l-ehadis) u svjetlu islamske tradicije*, Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici; Kuduzović, S. (2013). *Čudesni svijet snova*, Sarajevo.

U drugoj verziji hadisa navodi se: *“Tri su vrste snova: dobri i lijepi snovi koji su radosna vijest od Allaha, snovi koji su od šejtana i koji nas rastužuju i snovi koje čovjek sanja, a u vezi su s onim o čemu razmišlja na javi.”* (Muslim, br. 2263)

Od Allaha su snovi koji donose dobru vijest, ali i oni koji upozoravaju na zlo, budući da je upozorenje na zlo također dobro, i ono potpada pod značenje radosne vijesti.

San od šejtana izaziva žalost, strah i nemir, kroz zastrašujuće prizore i noćne more. To su ružni snovi jer potječu od šejtana, a sve što se pripisuje šejtanu smatra se negativnim i nepoželjnim.

San koji nastaje kao refleksija čovjekovih unutarnjih doživljaja i misaonih procesa rezultat je onog što osobu zaokuplja u budnom stanju, bilo da je riječ o poslovima, razmišljanju, razgovorima, strasti i brigama, te nema nikakvu posebnu važnost ni značenje (El-Kurtubi, 1996, str. 18).

Ova klasifikacija snova na tri vrste najpoznatija je i najprihvaćenija. Ipak, neki učenjaci dodali su i druge kategorije snova. Ibn Hadžer, primjerice, navodi da broj “tri” u hadisu ne predstavlja krajnju granicu, pa je klasifikaciju proširio na sedam vrsta, a zatim ih sve svodi na dvije osnovne kategorije.

Prva kategorija su istiniti, vjerodostojni snovi (er-ru’jasadika). To su snovi poslanika i čestitih koji slijede njihovu uputu. Takvi snovi se, iako rijetko, mogu dogoditi i drugima. Istinit san je onaj koji se u stvarnosti obistini upravo onako kako je viđen u snu, bez odstupanja. On predstavlja autentičnu percepciju stvarnosti u stanju sna i ima potencijal da nosi značenje ili poruku.

Druga kategorija su zbrkani snovi (adgasul-ahlam), koji ne nose nikakvo značenje niti upozorenje. To su snovi u kojima se šejtan poigrava čovjekom koji sanja kako bi ga uznemirio, poput snova u kojima osoba vidi da joj je odsječena glava, a zatim sama trči za njom. Ovi snovi nemaju utemeljenje u stvarnosti, a njima šejtan nastoji izazvati strah, tjeskobu ili zabludu. Takvi su snovi oni u kojima čovjek sanja da mu melek naređuje činjenje grijeha ili nemogućih djela, što je racionalno i teološki neodrživo, a svrha takvih prikaza jeste stvaranje konfuzije i odvrćanje od ispravnog puta. U ovu kategoriju ulaze i snovi o onom što čovjek doživljava kao posljedicu svoje svakodnevne rutine ili ono što dominira njegovim temperamentom i duševnim stanjem (Ibn Hadžer, 1960).

Bez obzira na različite podjele, predmet ovog istraživanja upravo su istiniti snovi. Ova vrsta snova se tumači, a, prema predajama, melek zadužen za snove prenosi ih iz Levhi-mahfūza, Pomno čuvane ploče na kojoj su ispisane sudbine svih stvorenja. Kada Allah, džellešanuhu, to želi, naredi meleku da čovjeku prenese vijest o nekom događaju, u vezi s ovosvjetskim ili ahiretskim pitanjima (Al Abid, 2007).

Dakle, predmet ovog istraživanja su istiniti, vjerodostojni snovi, dok se druge vrste snova tretiraju unutar posebnih odgojnih i etičkih okvira koji ovdje neće biti razmatrani.

Status snova u islamskoj tradiciji

Islamski pravnici bave se fenomenom snova iz razloga što se snovi spominju u časnom Kur'anu i što postoje vjerodostojne predaje od Poslanika, a. s, koje jasno ukazuju na činjenicu da su neki snovi od Allaha, da su istiniti, da predstavljaju dio vjerovjesništva i da se ubrajaju među "radosne vijesti" (mubešširat).

Takvi su Poslanikovi hadisi:

- *"Kada neko od vas usnije san koji mu je drag, zaista je to od Allaha, pa neka zahvali Allahu na tome i neka ga ispriopovijeda. A ako usnije ono što mu je mrsko, to je od šejtana, pa neka zatraži utočište kod Allaha od njegova zla i neka to ne spominje nikome i neće mu naškoditi."* (Buhari, br. 6985)
- *"Od vjerovjesništva nije ostalo ništa osim radosnih vijesti (mubešširat)." Prisutni su upitali: "A šta su to radosne vijesti?", a Poslanik, a. s., odgovorio je: "To je istinit san."* (Buhari, br. 6990)
- *"Kada se približi (posljednje) vrijeme, san vjernika rijetko će biti neistinit. Najistinitije snove imaju oni koji su najiskreniji u govoru. San muslimana jedan je od četrdeset i šest dijelova vjerovjesništva."* (Tirmizi, br. 2270)⁵

Imam El-Kurtubi (1996, str. 8) kaže: "Istinit san (ru'jal-hakk) je onaj skladni, u kojem nema zabune ni konfuzije. On se također

⁵ Hadis je vjerodostojan po ocjeni Tirmizija.

naziva 'ispravna' ili 'valjana vizija', a predstavlja uputu na javi i u stvarnosti. Kada takav san usnije čestita osoba, on se smatra dijelom vjerovjesništva, jer su vjerovjesnici putem sna primali objavu od Allaha, džellešanuhu."

Ibn Hadžer (1960, str. 406) navodi: "S obzirom na to da je znanje o vjeri u velikoj mjeri iščezlo zajedno sa smrću učenjaka i da je vjerovjesništvo u ovoj zajednici završeno, ljudima su umjesto toga dati istiniti snovi, kako bi se kroz njih obnovilo ono što je od vjere zaboravljeno."

Ibn Hazm (1996. str. 189) ovako pojašnjava fenomen istinitog sna: "To je ono što Allah, džellešanuhu, pokaže duši čovjeka koji sanja kada se očisti od tjelesnih smetnji i oslobodi pokvarenih misli. Tada joj Allah omogući da spozna mnoge stvari koje su još skrivene. Što je duša čišća i pročišćenija, to će ono što vidi biti istinitije."

Kada se prihvati postojanje istinitih snova koje mogu usniti i oni koji nisu poslanici, onda se takvi snovi ne mogu zanemariti, posebno uzimajući u obzir činjenicu da ih je Allahov Poslanik, a. s., svrstao među radosne vijesti i dijelove vjerovjesništva. Zbog toga su snovi postali predmet interesovanja islamskih učenjaka.

Preciziranje spornog pitanja

Prije govora o razilaženju učenjaka u vezi sa istinitim snovima, potrebno je navesti pitanja u vezi s kojima se učenjaci slažu, a to su:

Prvo: Istiniti snovi su radosne vijesti (mubešširat), a njihova svrha, između ostalog, jeste učvršćivanje srca vjernika i jačanje njihove odlučnosti (Eš-Šatibi, 2008; Džumua, 2004).

Drugo: Snovi koje su sanjali poslanici smatraju se istinitim i obavezujućim dokazom. Oni se tretiraju kao posebna vrsta objave. Primjer za to je san Ibrahima, a. s., u kojem mu je naređeno da žrtvuje svoga sina, što je razumio kao Božansku zapovijed i postupio u skladu s njom (Ed-Debusi, 2001). O tome kazuju kur'anski ajet: *Ibrahim reče: "O sinko moj, u snu sam vidio da treba da te zakoljem, pa šta ti misliš?" "O oče moj", reče, "onako kako ti se naređuje postupi; vidjet ćeš, ako Bog da, da ću strpljiv biti."* I kad njih dvojica poslušашe, i on ga čelom prema zemlji položi, Mi ga zovnusmo: *"O Ibrahim, ti si san svoj odlučio*

obistiniti – a Mi ovako nagrađujemo one koji dobra djela čine.” To je, zaista, bilo očito iskušenje! Kurbanom velikim ga iskupismo, i u naraštajima kasnijim mu spomen sačuvavimo.” (Es-Safat, 102–108)

Treće: Snovi nekih ljudi koje je Allahov Poslanik, a. s., potvrdio ili odobrio. I ovakvi snovi imaju pravnu snagu i obavezujući su prema mišljenju većine islamskih učenjaka. Međutim, njihova snaga ne proizlazi iz same prirode sna, već iz činjenice da ih je Poslanik potvrdio i naredio da se po njima postupi. Dakle, autoritativnost ovih snova ogleda se u Poslanikovom odobravanju, a ne u samom snu (Ez-Zerkeši, 1994).

Primjer za to jeste predaja u kojoj se navodi kako je Abdullah b. Zejd, r. a., usnio ezan, pa je došao Poslaniku, a. s., i ispričao mu san, a Poslanik mu je rekao: *“Ovaj je san zaista istina. Pođi s Bilalom, on ima snažniji i prodorniji glas od tebe. Prenesi mu šta ti je u snu rečeno, neka na taj način poziva”* (Tirmizi, br. 189).⁶

Četvrto: Snovi, sami po sebi, ne predstavljaju šerijatski dokaz, međutim, njima se može potkrijepiti neko mišljenje ako:

- ne narušavaju nijedan šerijatski propis niti vjersko načelo,
- su u skladu sa šerijatskim tekstom,
- odgovaraju ciljevima šerijata.

Kao primjer navodi se Ibn Abbas, r. a., koji je zastupao stav o dozvoljenosti temettu-hadža (da se obavi umra u mjesecima hadža, a potom hadž) na osnovu dokaza iz Kur’ana i sunneta. Kada su neki ljudi potom usnili snove koji su potvrđivali to mišljenje, Ibn Abbas se tome obradovao i rekao: *“Allahu ekber! To je sunnet Ebu Kasima (Allahovog Poslanika), a. s.”* (Buhari, br. 1688; Muslim, br. 1242). Oslanjati se na snove kao na poticaj ili dodatnu podršku u stvarima koje već imaju šerijatski legitimitet, to je dozvoljeno, jer šerijat ukazuje na njihovu vrijednost i značaj, budući da su snovi dio od četrdeset i šest dijelova vjerovjesništva (Ibn Dekik el-Id, 1995).

Peto: Ako san sadrži nešto što je u suprotnosti s onim što je potvrđeno u šerijatu, bilo da se radi o ostavljanju neke obaveze ili činjenju zabranjenog, tada se, prema jednoglasnom stavu učenjaka, na takav san ne obraća pažnja i on nema nikakvu šerijatsku težinu. Imam En-Nevevi (1972, str. 115) kaže: *“Naši i drugi učenjaci*

⁶ Hadis je hasen-sahih po ocjeni Tirmizija.

prenijeli su jednoglasan stav o tome da nečiji san ne može promijeniti ono što je potvrđeno u šerijatu.” Takav je san očigledno neispravan.

El-Karafi (1994, str. 273) navodi: “Kada bi neko usnio Poslanika da mu kaže za nešto zabranjeno da je dozvoljeno, ili da propiše neko novo šerijatsko pravilo, mi bismo dali prednost onome što je potvrđeno na javi nad onim što se vidi u snu.”

Predmet razilaženja

Kategorija snova koja je predmet rasprave i razilaženja jesu snovi pobožnih ljudi, vjernika, u kojima se javlja neki pravni propis, ali za taj propis ne postoji temelj u Kur'anu, sunnetu ili idžmau, a ne proturječi nijednom šerijatskom tekstu niti narušava neko vjersko načelo. Postoji neslaganje u pogledu pitanja da li se ovakvi snovi mogu tretirati kao šerijatskopравни доказ, bez obzira na to da li je san masovno prenošen (mutevâtir) ili individualan (ahad), da li je njegovo značenje ograničeno samo na osobu koja ga je sanjala ili se odnosi na grupu, te da li se odnosi na pitanja ibadeta, međuljudskih odnosa, sudske prakse ili drugih šerijatskih propisa (Džumua, 2004).

Mišljenja o snovima kao izvoru šerijatskih propisa

O ovom pitanju postoji nekoliko različitih mišljenja.

Prvo: San u kojem pobožna i bogobožna osoba vidi da je nešto učinila ili ostavila, ili da joj se nešto naređuje ili zabranjuje, доказ je po kojem je dužnost postupiti. Ovaj stav Ed-Debusi (2001), Eš-Šatibi (2008) i Ez-Zerkeši (1994) pripisuju ekstremnim sufijama koji smatraju da je nadahnuće (ilham) način spoznaje, s obzirom na to da je san vid nadahnuća i duhovnog otkrivanja.

Drugo: San u kojem se usnije Allahov Poslanik, a. s., kako nešto naređuje ili zabranjuje predstavlja доказ.

Ebu Ishak el-Esferajini podržao je ovo mišljenje ako nije u suprotnosti sa šerijatom, i naveo ga kao jedno od mišljenja šafijskih učenjaka. Ibn Dekik el-Id smatra da je pohvalno izvršiti kada se usnije ono što Poslanik, a. s., naređuje da se uradi, ako na javi nije naredio suprotno onom što se u snu traži (Ez-Zerkeši, 1994; El-Bermavi, 2015).

U poglavlju o statusu snova Ibn Arabi (1999, str. 8) navodi: “Budući da evlija (Allahov štićenik) nije živio u vremenu Poslanika, pa da izravno od njega čuje, kao što su to činili ashabi, onda se ovim vidom obraćanja taj evlija dovodi u položaj ashaba koji je lično čuo šta je Allahov Poslanik, a. s., propisao.” Potom Ibn Arabi ističe da putem ovakvih snova *evlija* dobiva spoznaju i razlikuje vjerodostojne predaje od slabih, te da *evlija* može donositi radosne vijesti i upozorenja, ali ne može samostalno uspostavljati vjerske propise.

Treće: Snovi se ne smatraju dokazom, bez obzira na to da li je u snu viđen Poslanik, a. s., ili neko drugi, i ne predstavljaju validan argument. Na osnovu snova ne može se donositi sud o dopuštenosti ili zabranjenosti nekog postupka, niti o njegovoj pohvalnosti ili pokuđenosti, niti se na osnovu snova potvrđuje autentičnost nekog argumenta, iako snovi mogu poslužiti kao dodatna inspiracija i podrška načelu koje se temelji na zdravim šerijatskim argumentima.

Ovo je stav ehli-sunneta među kojima su učenjaci usuli-fikha hanefijskog, malikijskog, šafijskog i hanbelijskog mezheba (Ed-Debusi, 2001; Es-Semerikandi, 1984; Eš-Šatibi, 1997; Ez-Zerkeši, 1994; Ibn Tejmijja, 1995).

Argumenti prvog mišljenja

Prvo: Pristalice ovog mišljenja pozivaju se na nekolicinu kur’anskih ajeta u kojima se govori o nadahnuću ljudske duše, svjetlosti kojom Svevišnji Allah obasja srce i sklonosti koju Allah daje da srce osjeti.

Uzvišeni Allah kaže: *I duše i Onoga Koji je stvorio, pa joj put dobra i put zla shvatljivim učini.* (Eš-Šems, 7–8)

Ovaj plemeniti ajet, prema tumačenju onih koji zastupaju ovaj stav, ukazuje na to da duša dolazi do spoznaje putem ilhama, nadahnuća koje Allah daje čovjeku iako prethodno nije razmatrao dokaze, razmišljao i izvodio zaključke.

Uzvišeni Allah kaže: *Zar onaj čije je srce Allah učinio sklonim islamu, pa on slijedi svjetlo Gospodara svoga ...?! (Ez-Zumer, 22)*

Ovaj plemeniti ajet, prema mišljenju onih koji zastupaju ovaj stav, ukazuje na to da je *sklonost srca islamu* dar od Allaha, svjetlo koje dolazi od Njega, bez ikakvog udjela čovjeka i njegovog truda.

Uzvišeni Allah kaže: *Zar je onaj koji je bio u zabludi, a kome smo Mi dali život i svjetlo pomoću kojeg se među ljudima kreće, kao onaj koji je u tminama iz kojih ne izlazi?* (El-En'am, 122)

Ovaj ajet ukazuje na Božiju moć da oživi srce vjerovanjem. Takvo srce tada dobiva svjetlo kojim prepoznaje istinu. To svjetlo, kako tvrde oni koji zastupaju ovo mišljenje, jeste ilham – nadahnuće od Uzvišenog Allaha, koje On daje bez našeg djelovanja (Ed-Debusi, 2001; Es-Semerkandi, 1984).

Odgovor na ove dokaze: Nadahnuće (ilham), sklonost srca i svjetlo upute Allah daje kroz ajete i dokaze, koji razjašnjavaju puteve grijeha i bogobožnosti. Uputa ka pouci i spoznaji dolazi isključivo kao Božiji dar, a ostvaruje se kada čovjek uloži trud. Uzvišeni Allah kaže: *One koji se budu radi Nas trudili, Mi ćemo, sigurno, putevima Našim uputiti, a Allah je, zaista, s onima koji dobra djela čine!* (El-Ankebut, 69); *I upućuje Sebi onoga ko Mu se iskreno obrati* (Eš-Šura, 13).

Dakle, ajeti govore o nadahnuću, uputi i svjetlu koje Allah daje onom ko traga za istinom da je prepozna u objavi s kojom su došli Božiji vjerovjesnici, ali ne govore o nadahnuću i svjetlu na osnovu kojeg bi se neovisno uspostavljali novi propisi. To je svojstveno vjerovjesnicima i poslanicima, a to je stepen koji je rezultat Allahovog odabira. Svevišnji Allah kaže: *Allah odabire za Svoju vjeru onoga koga On hoće* (Eš-Šura, 13); *I za pravu vjeru nisi znao, pa te je na Pravi put uputio* (Ed-Duha, 7). U ovom ajetu nije spomenut lični trud Poslanika, a. s., nego je to uputa putem Božanskog odabira (Ed-Debusi, 2001). Poslanici bivaju nadahnuti objavom koja je izvor dokaza, na osnovu kojih se uspostavlja vjerezakon, a sljedbenici poslanika bivaju nadahnuti da slijede poslanike u istini s kojom su došli. Nadahnuće i svjetlo kojim bivaju počašćeni sljedbenici poslanika u skladu je s objavom s kojom su poslanici došli, a samo po sebi nije dokaz, jer dokaz je u objavi, a istinit san samo potvrđuje objavu. Ukoliko je san suprotan objavi s kojom su došli poslanici, to je znak da se ne radi o istinitom snu, već o šejtanskom utjecaju. Svevišnji Allah kaže: *A šejtani, doista, navode štićenike svoje da se s vama raspravljaju.* (El-En'am, 121)

Drugo: Ebu Seid el-Hudri, r. a., prenosi da je Allahov Poslanik, a. s., kazao: “*Čuvajte se vjernikove pronicljivosti, jer on gleda Allahovim svjetlom!*” Potom je proučio: *To su, zaista, pouke za one koji su pronicljivi!* (El-Hidžr, 75; Tirmizi, br. 3127).⁷

Hadis ukazuje na to da je pronicljivost vid nadahnuća, i da se pojavljuje u srcu bez analize i razmatranja dokaza (Ed-Debusi, 2001).

Odgovor: Mnogi hadiski eksperti ocijenili su ovaj hadis slabim, a slab hadis nije dokaz niti se na njega oslanja u dokazivanju. S druge strane, ako bismo prihvatili hadis kao argument, njegovo značenje je da Allah daje vjerniku da, na temelju znanja koje je putem poslanika spoznao, prepozna istinu u situaciji u kojoj se nađe. Vjerski propisi uspostavljaju se isključivo na temelju objave, a na osnovu poznavanja vjerskih izvora vjernik biva nadahnut da ih prepozna i uoči.

Treće: Ebu Hurejra, r. a., prenosi da je Vjerovjesnik, a. s., rekao: “*Među narodima koji su bili prije vas bilo je pronicljivih ljudi (muhaddesun), a ako u ovom mom ummetu ima takvih, onda je to Omer b. Hattab.*” (Buhari, br. 3469)

Ovaj hadis, prema tumačenju onih koji zastupaju ovaj stav, implicira da je nadahnuće Božanski odabir, a dešava se isključivo čistim, smirenim dušama, kojima se obraća njihov Gospodar, kao što se obraća objavom ili meleki govore njihovim srcima (Ed-Debusi, 2001).

Odgovor: Hadis se posebno odnosi na Omera, r. a., a on je jedan od četverice pravednih halifa, čiji govor ima posebnu vrijednost. Allahov Poslanik, a. s., rekao je: “*Zaista, ko od vas bude živio nakon mene, vidjet će velika razilaženja, i zato se čuvajte novotarija, jer su one zabluda! Ko od vas dočeka to vrijeme neka se drži moga puta i puta upućenih i pravednih halifa!*” (Tirmizi, br. 2676)⁸

⁷ Imam Tirmizi o ovom hadisu kaže da je garib (neobičan), El-Hejsemi (1994) navodi da identičan hadis od Ebu Uname bilježi Et-Taberani sa dobrim senedom. O lancima prenosilaca ovog hadisa Es-Sehavi (1985) ističe da su svi slabi, ali neki posjeduju određenu konzistentnost. Ibnul-Dževzi (1968) navodi ovaj hadis među apokrifnim predajama, a Albani (1992) ga ocjenjuje slabim.

⁸ Hadis je vjerodostojan (hasen-sahih) po ocjeni Tirmizija.

Ako bismo pretpostavili da je značenje hadisa uopćeno, poznato je da Omer, r. a., nije postupao suprotno Kur'anu i sunnetu, niti je pozivao druge da prihvate i primijene ono čemu je bio nadahnut. Nakon smrti poslanika Muhammeda, a. s., više ne postoji objava putem koje bi se uspostavljali vjerski propisi (Ed-Debusi, 2001).

Argumenti drugog mišljenja

Za mišljenje da san u kojem Allahov Poslanik, a. s., nešto naređuje ili zabranjuje predstavlja dokaz i obavezuje na postupanje po njemu navode se sljedeći argumenti:

Prvo: San u kojem se vidi Allahov Poslanik, a. s., je istinit, zbog njegovih riječi: *“Ko me vidi u snu, zaista me je vidio, jer se šejtan ne može prikazati u mom liku”* (Buhari, br. 6994; Muslim, br. 2266).

Hadis implicira da je viđenje Poslanika u snu poput viđenja na javi za njegovog života, i ako Poslanik u snu nešto naredi ili zabrani, to se tretira kao da je to učinio na javi, i dužnost je postupiti u skladu sa zahtjevom Allahovog Poslanika, a. s. (Džumua, 2004).

Odgovor: Iako je viđenje Poslanika, a. s., u snu istinito, i šejtan se ne može prikazati u njegovom liku, ipak osoba koja sanja (tj. spava) ne smatra se sposobnom da prima, čuva i prenosi šerijatske propise, i ne može se jamčiti tačnost i očuvanje sadržaja sna (Ez-Zerkeši, 1994).

Isto tako, citirani hadis ukazuje na to da se šejtan ne može prikazati u stvarnom liku Allahovog Poslanika, a. s., ali se može prikazati u nekom drugom liku predstavljajući se kao Poslanik. To znači da osoba može vjerovati da je u snu vidjela Allahovog Poslanika, a. s., a da u stvarnosti to ne bude on (Eš-Šatibi, 2008).

U hadisu se naglašava i da onaj ko vidi Allahovog Poslanika, a. s., u snu – zaista ga je i vidio, jer se šejtan ne prikazuje u njegovom stvarnom liku. Međutim, ako i vidi Allahovog Poslanika, a. s., u njegovom stvarnom liku kako je opisan u vjerodostojnim predajama, ono što čuje tokom sna (poput glasa ili riječi) možda i nije stvarno dio tog sna, jer je Allahov Poslanik rekao: *“Ko me vidi (u snu)...”*, a nije rekao: *“Ko me čuje (u snu)...”* Dakle, vrijednost sna vraća se na viđenje, a ne na slušanje, jer glas nije obuhvaćen

istim garancijama zaštite od šejtana i mogućnosti izobličenja, niti je potvrđena njegova autentičnost (Ibn Hadžer, 1960; El-Bermai, 2015).

Drugo: Poslanik, a. s., postupao je prema istinitim snovima, kao u slučaju kada je Abdullah b. Zejd, r. a., usnio ezan, pa je došao Poslaniku, a. s., i ispričao mu san, a Poslanik mu je rekao: *“Ovaj je san zaista istina. Pođi s Bilalom, on ima snažniji i prodorniji glas od tebe. Prenesi mu šta ti je u snu rečeno, neka na taj način poziva.”*

Ovaj hadis ukazuje na šerijatskopravnu autoritativnost snova s obzirom na to da ih je Poslanik, a. s., opisao kao istinite. Isto tako, Poslanik je postupao na osnovu sna druge osobe, koja nije zaštićena od grešaka, pa je onda još preče da se postupa na osnovu sna u kojem se vidi sam Poslanik, jer je takav san zaštićen od bilo kakvog šejtanskog uplitanja (El-Džaid, 2022).

Odgovor: Što se tiče sna koji je prenesen u vezi sa ezanom, a po kojem je Poslanik, a. s., naredio da se postupi, dokaz u tom slučaju nije sam san, nego Poslanikova naredba da se po tom snu postupi, a to je validan dokaz u šerijatu, za razliku od sna čiju istinitost Poslanik, a. s., nije potvrdio (Ez-Zerkeši, 1994).

Argumenti trećeg mišljenja

Učenjaci koji zastupaju ovo mišljenje smatraju da se snovi ne smatraju dokazom, bez obzira na to da li je u snu viđen Poslanik, a. s., ili neko drugi, i da se na osnovu snova ne donosi sud o dopuštenosti ili zabranjenosti nekog postupka, niti o njegovoj pohvalnosti ili pokuđenosti, niti se na osnovu snova potvrđuje autentičnost nekog argumenta, a ovo su neki od dokaza koji na to ukazuju:

Prvo: Najviše što se može reći za osobu koja nešto vidi u snu jeste da je ona prenosilac (ravija), a rivajet (prenošenje vjerskih sadržaja) se prihvata samo od budne osobe prisebnog uma, dok onaj ko spava ne spada u kategoriju onih koji su sposobni za pouzdano prenošenje, zbog pomućenosti njegove sposobnosti da precizno zapamti ono što vidi ili čuje (Ez-Zerkeši, 1994).

Imam En-Nevevi (1972, str. 115) kaže: “Nije dozvoljeno zasnivati šerijatski propis na osnovu sna, jer stanje sna nije stanje u

kojem postoji preciznost i pouzdanost u onome što osoba čuje ili vidi. Svi su saglasni da je među uvjetima za prihvatanje prenesenog znanja to da onaj ko prenosi bude budan, ne smije biti zbunjen, lošeg pamćenja, sklon greškama, niti slabog pamćenja i preciznosti – a spavač ne posjeduje te osobine. Zbog toga se njegova predaja (ono što sanja) ne prihvata, jer mu je narušena sposobnost preciznog pamćenja.”

Drugo: Izvori šerijatskopравnih dokaza u islamskom vjerozakonu jasno su definirani. Da su snovi zaista validan dokaz, Poslanik, a. s., to bi pojasnio ili barem na to ukazao. Uzvišeni Allah kaže: *Slijedite ono što vam se od Gospodara vašeg objavljuje i pored Njega ne slijedite druge kao zaštitnike!* (El-A'raf, 3); *I budite poslušni Allahu i budite poslušni Poslaniku i oprezni budite!* (El-Maida, 92; Džumua, 2004).

Nigdje se ne spominje da su snovi izvor šerijatskih propisa. U svom velikom govoru na Oproštajnom hadžu, Allahov Poslanik, a. s., rekao je: *“Ostavio sam vam nešto i ako se toga budete čvrsto držali, nikada nećete zahutati nakon mene – Allahovu Knjigu. I bit ćete pitani o meni – pa šta ćete reći?”* Prisutni su rekli: *“Svjedočimo da si prenio objavu, izvršio zadatak i iskreno savjetovao.”* Tada je Poslanik podigao kažiprst prema nebu, a zatim njime pokazao prema ljudima i rekao: *“Allahu, budi svjedok! Allahu, budi svjedok!”* (Muslim, br. 1218).

Ovaj hadis jasno potvrđuje da se treba osloniti na objavu, a oslanjanje na snove predstavlja dodavanje nečega što nije potvrđeno u samom tekstu objave – i time prelazi granice definisanih izvora vjerskog znanja (El-Džaid, 2022).

Treće: Uspostavljanje vjerskih propisa na osnovu snova imalo bi za posljedicu nastavak objave nakon smrti posljednjeg Vjerovjesnika, a. s., a to je jednoglasno zabranjeno (Eš-Šatibi, 2008).

Četvrto: Propisi se ne grade na sumnjivim dokazima. Osoba koja sanja nije imuna na greške, a to je dovoljan razlog za sumnje u san i njegovu istinitost, naročito kada se u obzir uzme da hadisi o vrstama snova potvrđuju da ima snova koji su od šejtana, a da su neki snovi refleksija misli koje obuzimaju čovjeka na javi i nisu istiniti snovi (Eš-Šatibi, 2008).

Peto: Uzvišeni Allah nije naredio Svojim robovima da postupaju prema onome što im se desi u snu. Naprotiv, čovjek koji

spava nije šerijatski obveznik, jer se ne smatra svjesnim ni odgovornim, pa samim tim ni ono što doživi u snu nije obavezujuće u vjerskom smislu.

Allahov Poslanik, a. s., rekao je: “*Pero je podignuto* (tj. nema odgovornosti) *sa trojice: onoga ko spava – dok se ne probudi, djeteta – dok ne odraste, i ludog – dok ne dođe sebi ili ne ozdravi.*” (Tirmizi, br. 1423; Hakim, br. 949)⁹

Imam Eš-Šatibi na kraju govora o snovima konstatuje da snovi nemaju šerijatskopravnu autoritativnost i da oslanjanje na njih u donošenju propisa ukazuje na nedostatak znanja ili pogrešno razumijevanje izvora vjere (Eš-Šatibi, 2008).

Zaključna razmatranja

Nakon proučavanja i analiziranja mišljenja učenjaka dolazimo do zaključka da su argumenti na strani učenjaka koji smatraju da nepogrešivost nije bila svojstvena nijednom čovjeku osim vjerovjesnicima, pa prema tome snovi osobe koja nije poslanik ne mogu samostalno služiti kao dokaz za utvrđivanje šerijatskih propisa.

San, osim snova vjerovjesnika, nema šerijatskopravnu autoritativnost, i ne postoji nijedan jasan tekst koji potvrđuje njegovu validnost kao izvora propisa.

Šerijatski tekstovi povlače jasnu liniju između sna i onoga što se može smatrati dokazom u vjeri. Snovi se ne mogu uzdići na nivo validnih šerijatskih izvora, sami po sebi nisu dovoljan dokaz za izvođenje propisa, ne mogu ukinuti opće propise, ne mogu ograničiti univerzalne principe niti specificirati generalna načela.

Osoba koja sanja (tj. spava) ne smatra se sposobnom da prima, čuva i prenosi šerijatske propise, jer nije pouzdana u pogledu preciznog pamćenja i razumijevanja onoga što vidi u snu, i zato je osoba koja spava izuzeta od šerijatske odgovornosti, kao što to potvrđuje poznati princip: “*Pero je podignuto od spavača dok se ne probudi*”.

Dovoljan pokazatelj statusa snova u okviru izvora šerijatskog prava jeste činjenica da se pitanje argumentacije snovima ne

⁹ Hadis je autentičan i zadovoljava uvjete Buharija i Muslima prema ocjeni Hakima.

spominje u većini relevantnih djela iz metodologije islamskog prava kod predstavnika priznatih pravnih škola. Naime, nije zabilježeno da se ova tema tretira ni u okviru poglavlja o dokazima o kojima postoji saglasnost, niti među dokazima u pogledu kojih postoji razilaženje, što u standardnim referencama metodologije islamskog prava nedvosmisleno ukazuje na to da snovi, u šerijatskopravnom smislu, nemaju autoritativnu snagu, niti ih učenjaci smatraju legitimnom osnovom za izvođenje pravnih propisa.

Snovi koji su u suprotnosti s jasnim šerijatskim tekstovima nemaju nikakvu vrijednost, prema jednoglasnom stavu učenjaka. Ako pozivaju na ostavljanje obaveznog djela, činjenje zabranjenog, zabranu dozvoljenog ili kršenje temeljnog šerijatskog principa – takvi snovi sigurno nisu od Allaha, već su od šejtana.

Snovi koji nisu u suprotnosti sa šerijatskim principima mogu poslužiti kao dodatna motivacija, ali ne kao obavezujući šerijatski propis. Uz to, osoba ne smije vjerovati da je to Allahov konačni sud, niti smije postupati po tome kao da je obavezno, a posebno ne smije time obavezivati druge.

Primjer kada snovi mogu poslužiti kao dodatna motivacija jeste kada san podstiče na činjenje pohvalnog (mendub) djela. U tom slučaju san se može uzeti kao lična podrška i podsticaj na njegovu realizaciju.

U situacijama kada postoji dvojba i neodlučnost u vezi sa preferiranjem jednog od više relevantnih mišljenja učenjaka, san se može tretirati kao pomoćno sredstvo za prevagu i odabir, ali u okviru lične prakse, a ne kao objektivni dokaz za druge.

Ako okolnosti ukazuju na vjerodostojnost sna, može se tretirati kao subjektivni pokazatelj koji pomaže u donošenju odluke, u stvarima koje su u osnovi dozvoljene, a gdje osoba ne zna da li je korisnije učiniti ili izostaviti određeno djelo.

Literatura

- Al Abid, H. B. (2007). *Er-Ru'as-sadika – hudžijetuha ve davabituha diraseten usulijeten fikhijja*. Medželetu Džamiati Ummil-Kura li ulumiš-šeria, br. 42 (19. tom).
- Albani, M. N. (1992). *Silsiletul-ehadisid-daifa vel-mevduati ve eseruha es-seji fil-umma*. Rijad: Darul-mearif.

- Buhari, M. I. (1422. h. g.). *Sahihul-Buhari (El-Džamiul-musned el-muhtesar li umuri Resulillahi, a. s., ve sunenih ve ejjamih)*. Bejrut: Daru Tavkin-nedžat.
- Džumua, A. (2004). *Meda hudžijjetir-ru'a indel-usulijjin*, Kairo: Darur-risala.
- Ed-Debusi, A. O. (2001). *Takvimul-edileti fi usulil-fikh*. Darul-kutubil-ilmijja.
- El-Bermavi, Š. A. (2015). *El-Fevaidus-senijja fi šerhil-Elfijja* (5. tom). Džiza: Mektebetut-ev'ijjetil-islamijja.
- El-Džaid, I. S. (2022). *Er-Ru'as-sadika ve eseruha fi isbatil-ahkamiš-šerijja inde Ibnil-Kajjim*. Medželetu Kulijjetid-dirasatil-islamijjeti vel-arabijjeti lil-benat. Damanhour, br. 7 (1. tom).
- El-Hejsemi, A. E. (1994). *Medžmeuz-zevaid ve menbeul-fevaid*, (10. tom). Kairo: Mektebetul-kudsi.
- El-Karafi, Š. I. (1994). *Ez-Zehira* (13. tom). Bejrut: Darul-garbil-islami.
- El-Kurtubi, M. A. (1996). *El-Mufhim lima eškele min telhisi kitabi Muslim* (6. tom). Damask – Bejrut: Daru Ibn Kesir.
- En-Nevevi, M. J. (1972). *El-Minhadžu fi šerhi Sahihi Muslim bin el-Hadždžadž – Šerhun-Nevevi ala Sahihi Muslim*. Bejrut: Daru Ihjait-turasil-arabi.
- Es-Sehavi, M. A. (1985). *El-Mekasidul-hasene fi bejani kesirin minel-ehadisil-muštehireti alel-elsine*. Bejrut: Darul-kitabil-arabi.
- Es-Semerandi, A. M. (1984). *Mizanul-usuli fi nitadžil-ukul* (1. tom). Katar: Mektebetud-Devhatul-hadisa.
- Eš-Šatibi, I. M. (1997). *El-Muvafekat* (1. tom). Giza: Daru Ibn Affan.
- Eš-Šatibi, I. M. (2008). *El-I'tisam* (2. tom). Rijad: Daru Ibnul-Dževzi.
- Ez-Zerkeši, B. M. (1994). *El-Bahrul-muhit fi usulil-fikh* (8. tom). Darul-Kutbi.
- Hakim, M. A. (1411. h. g.) *El-Mustedrak ales-sahihajni*. Bejrut: Darul-kutubil-ilmijja.
- Ibn Arabi, M. A. (1999). *El-Futuhatil-mekijja* (4. tom). Bejrut: Darul-kutubil-ilmijja.
- Ibn Dekik el-Id, M. A. (1995). *Ihkamul-Ihkami šerhu Umdetil-ahkam*. Darul-džil.

- Ibn El-Dževzi, A. A. (1968). *El-Mevduat*, Medina:El-Mektebetus-selefijja.
- Ibn Hadžer, El-Askalani, A. A. (1960). *Fethul-Bari šerhu Sahihil-Buhari* (12. tom). Bejrut: Darul-ma'rifa.
- Ibn Hazm, A. A. (1996). *El-Faslu fil-mileli vel-ehvai ven-nihal* (3. tom). Bejrut: Darul-kutubil-ilmijja.
- Ibn Madža, M. J. (1417. h. g.) *Sunenu Ibni Madža*, valorizacija hadisa: Muhammed Nasiruddin Albani, Rijad: Mektebetul-mearif.
- Ibn Tejmijja, A. A. (1995). *Medžmuul-fetava* (27. tom). Medina: Mudžemeul-meliki Fahd.
- Korkut, B. (1992). *Kur'an s prevodom*. Medina: Kompleks Hadimul-haramejniš-šerifejni – Melik Fahd.
- Mehanović, M. (2021). *Kur'an – Prijevod značenja na bosanski jezik utemeljen na Ibn Kesirovom tumačenju*. Tuzla.
- Muslim, H. N. *Sahihu Muslim (El-Musnedus-sahihul-muhtesar bi naklil-adli onil-adli ila Resulillah)*. Bejrut: Daru Ihjait-turasil-arabi.
- Tirmizi, M. I. *El-Džamius-sahih – Sunenut-Tirmizi*. Bejrut: Daru ihjait-turasil-arabi.

THE STATUS OF DREAMS IN SHARIA: METHODOLOGICAL FRAMEWORK AND LEGAL RELEVANCE

Hakija Kanurić, PhD

Abstract

Dreams are affirmatively mentioned in the primary sources of Islamic law—the Noble Qur'an and the authentic Sunnah—and as such, they hold a special place within the Islamic legal and spiritual tradition. It is essential to understand their role and status precisely, so as to avoid either neglecting them or unjustifiably elevating them beyond the level assigned to them by Islamic sources.

This paper explores the issue of dreams in terms of their role in the substantiation and argumentation of Sharia rulings. In this context, it analyzes different types of dreams and emphasizes their significance, presents matters upon which there is scholarly consensus among Islamic jurists, clearly defines the subject of disagreement, outlines the arguments of differing views, and gives preference to a particular opinion based on criteria of scholarly validity. The paper also provides examples of justified reliance on dreams in accordance with the rules of Sharia methodology.

Keywords: dreams, Islamic law, evidence, Sharia rulings

مكانة الرؤى في الشريعة الإسلامية: الإطار المنهجي والصلة الفقهية

الملخص

تُذكر الرؤى بشكل إيجابي في المصادر الأساسية للتشريع الإسلامي، أي في القرآن الكريم والسنة النبوية الصحيحة، ولذلك فهي تحظى بمكانة خاصة ضمن التراث الإسلامي. ومن الضروري فهم دورها ومكانتها بدقة، لتجنب إهمالها من جهة، أو المبالغة في رفع شأنها فوق المنزلة التي حددتها لها مصادر الإسلام من جهة أخرى.

يتناول هذا البحث مسألة الرؤى من ناحية دورها في الاستدلال والتعليل للأحكام الشرعية. وفي هذا السياق، يتم تحليل أنواع الرؤى وإبراز أهميتها، وبيان المسائل التي حصل فيها إجماع بين العلماء المسلمين، وتحديد مواضع الخلاف بدقة، وطرح أدلة الآراء المختلفة، ثم ترجيح أحد الآراء استناداً إلى معايير الصحة العلمية. كما يعرض البحث أمثلة على الاعتماد المشروع على الرؤى وفقاً لقواعد المنهجية الشرعية.

الكلمات المفتاحية: الأحلام، الفقه الإسلامي، الأدلة، الأحكام الشرعية